

Napätie kresťanstva a pohanstva v osadných názvoch Záhoria

The Tension of Christianity and Paganism in the Oikonymy of Záhorie

Andrej Závodný

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

Abstract: The Christianising efforts, especially of the Great Moravian and post Great Moravian monarchs, led in the following period to a tense coexistence of an original polytheistic religion with a new monotheistic religion. The Church tried to suppress paganism in such a way that it had churches built in the immediate vicinity of settlements with pagan population, and then established new Christian settlements next to them, naming them frequently according to a particular church's patron. In the oikonymy of Záhorie, the westernmost region of Slovakia, there have been preserved many examples directly or indirectly reflecting a motivational tension between the older pagan names of settlements and the younger names motivated by the Christian themes. The analysed onymic material also shows that the tense relationship between these two groups of settlement names continued approx. up to the 13th – 14th century, and then new names which would differentiate Christian from non-Christian settlements were not originating any more.

Keywords: oikonymy, toponymy, field name, motivation, Christian, paganism, religion.

1 Úvod

Aj napriek veľkému christianizačnému úsiliu predveľkomoravských kniežat a neskôr aj úsiliu veľkomoravských panovníkov, ktoré vyvrcholilo byzantskou misiou v roku 863,¹ ešte aj v 10. – 12. storočí bolo stále cítiť napätie medzi doznievajúcim pohanstvom a rozrastajúcim sa kresťanstvom. Pohanmi (z latinského adjektíva *paganus* „vidiecky“²; Ma-

¹ O predchádzajúcich kresťanských misiách na Veľkej Morave sa nám zachovali zmienky v Rastislavovom posolstve byzantskému cisárovi Michalovi III. v Živote Metodovom a sčasti aj v diele mnícha Chrabra O písmenách (Stanislav, 1967, s. 100, 435). O christianizácii na Veľkej Morave svedčí aj vysvätenie kostola v Nitre pričinením Pribinu, ktoré sa spomína v Spise o obrátení Bavorov a Korutánov (*Libellus de Conversio Bagoariorum et Carantanorum*) približne z roku 871 (Stanislav, 1967, s. 22).

² V dobe christianizácie toto slovo poukazovalo na to, že pohanstvo charakterizovalo vidiek, vidieckosť, pretože mestá sa pokresťančovali oveľa rýchlejšie.

chek, 2010, s. 467 – 468) sa označovali ľudia, ktorí vyznávali polyteizmus (mnohobožstvo) a uznávali modly, no v kresťanskom ponímaní aj ľudia, ktorí neboli kresťanmi, čiže neprešli kresťanským obradom krstu.

O prvých snahách, ktorými sa cirkev snažila vykoreňovať pohanstvo na Veľkej Morave, svedčia aj tresty za praktizovanie pohanských obradov hneď v úvode veľkomoravského právneho zákonníka *Zakon sudnyj ljudem* (Súdny zákonník pre svetských ľudí), najstaršej slovanskej právnej pamiatky. Ide o preklad byzantského zákonníka *Eklogy*, hoci sa v niektorých častiach od nej odlišuje, a jeho autorstvo sa pripisuje solúnskym vierozvestcom Konštantínovi a Metodovi. Spomedzi viacerých trestov môžeme spomenúť napríklad odovzdanie všetkého majetku pohanskej obce cirkvi či predanie pána alebo správcu takejto osady s celým jeho majetkom:

„Každá dedina, v ktorej bývajú pohanské obete a prísahy, nech sa so všetkým imaním odovzdá chrámu božiemu. Ktorá má pána a ten v tejto dedine koná obete a prísahy, nech je predaný so všetkým svojím majetkom a čo sa utíži, nech sa dá chudobným.“ (Stanislav, DSJ. III, s. 92; Pauliny, 1983, s. 38 – 40).

Ako vyplýva aj z etymológie samotného slova *paganus*, kresťanstvo sa udomácnovalo oveľa ľahšie vo väčších centrách medzi panovníkmi, veľmožmi a vzdelanými vrstvami ako v malých osadách v ľudovom prostredí, kde sú ešte aj v 12. storočí „stále živé predkresťanské kultové slovesné prejavy pri rozličných kolektívnych obradoch, ktoré vyžadoval pohanský kult.“ (Krajčovič – Žigo, 2006, s. 35)

K pomaly sa zmenšujúcemu počtu autochtónnych slovanských obyvateľov, u ktorých ešte stále doznievalo pohanstvo, sa však po 10. storočí pridalo aj nepôvodné pohanské staromadžarské etnikum, ktoré po bitke pri rieke Lech v roku 955 natrvalo osídlilo oblasť stredného Dunaja. Po definitívnom rozpade a zániku Veľkej Moravy bolo Záhorie podľa Anonymovej kroniky (porov. Múcska, 2000) v záujmovej sfére starých Maďarov až k rieke Morava. Podľa novších poznatkov nebola oblasť Záhoria vyludnená, no územie od rieky Morava až po riekú Váh bolo pohraničným nárazníkovým územím a ani absencia písomných dokladov o tomto území nám neumožňuje predpokladať malú hustotu záhorskeho osídlenia (porovnaj Bača, 2013, s. 167 – 168), preto sa novými obyvateľmi Záhoria popri domácich obyvateľoch stali na určitú dobu aj staromadžarské pohraničné strážne hliadky, ktoré tu mali vybudovanú sieť strážnych pevností (Chaloupecký, 1923, s. 73). Tieto strážne posádky boli do pohraničného územia na Záhorí umiestňované asi od polovice 11. storočia (porov. Vrabec: 2009, s. 22; Marek, 2006, s. 268). Etniká ako Kovari, Plavci, Chvalízi, Sikuli a Pečenehovia boli bojovými vojenskými kmeňmi, ktoré boli neskôr súčasťou staromadžarských vojsk (porov. Múcska, 2000) a, pravdepodobne, neskôr so starými Maďarmi jazykovo a etnicky splynuli (porov. Špiesz, 2006, s. 27; Marek, 2006, s. 260 – 343). Prirodzene, že aj tieto etniká mali svoje vlastné náboženstvo či mytológiu. V Anonymovej kronike (Múcska, 2000) sa spomínajú staré pohanské obrady (pohanská krvná prísaha, pohanský spôsob jazdy – jazda na koni sediac na kožených vreciach, pohanské bojové zábavy), no spomína sa aj viera v boha, no, prirodzene, nie kresťanského. Ako dôkaz pobytu týchto strážnych posádok sa nám v pohraničných oblastiach pri rieke Morava na Záhorí

zachovalo niekoľko osadných názvov, ktoré v sebe zachovali skupinové pomenovanie obyvateľov osady, poukazujúce na ich etnický pôvod. Keďže teda ani príslušníci staromadžarských posádok neboli kresťania, od 9. – 10. storočia bolo christianizačné úsilie cirkvi zamerané aj voči nim. Pokrstiť sa nechalo už staromadžarské veľkoknieža Gejza v roku 972 (Špiesz, 2006, s. 28) a o jeho ďalšej kresťanskej činnosti svedčí aj tzv. Svätoštefanská legenda (Segeš a kol., 2006, s. 43): „Teda na príkaz kniežata sa všade zhromažďoval divoký ľud, svätý biskup bez ustania kázal, synovia krajiny sa obracali na vieru a dávali sa pokrstiť, na mnohých miestach sa stavali kostoly.“ Christianizačné úsilie sa však naplno rozvinulo za panovania Gejzovho syna, prvého uhorského panovníka Štefana I. Svätého, pôvodne s pohanským menom Vajk (Segeš, 2006, s. 41). Začala sa realizovať západná orientácia uhorského štátu a neskôr kráľ Štefan I. získal pre Uhorsko priamu ochranu pápeža (Segeš, 2006, s. 45). Anonymus v kronike uvádza (Múcska, 2000, s. 117), že keď sa nechcel stať istý maďarský bojovník kresťanom, dal ho kráľ Štefan pochovať zaživa aj s manželkou. Ako uvádza R. Bača (2013, s. 160 – 161, 173), aj známy rod Hunt-Poznanovcov sa spolu s uhorským kráľom Štefanom I. podieľal na likvidácii pohanských odbojných kniežat a katolícka cirkev už od počiatku likvidovala pohanské posvätné háje a stormy – kultové miesta Slovanov.

Neskoršie pokresťančenie starých Maďarov v rámci Uhorska sa v plnej miere prejavuje v slovách pisára Anonymovej kroniky v závere predslvu: „... nech je chvála a česť Večnému Kráľovi a jeho matke, svätej Márii, z ktorej milosti nech uhorskí králi a veľmoži vládnu do šťastného konca teraz i na veky. Amen.“ (s. 35)

2 Napätie kresťanstva a pohanstva v slovenskej ojkonymii

Cirkev a panovníci sa však snažili úplne potlačiť pohanstvo aj inými prostriedkami, a to tak, že v blízkosti osád s pohanským obyvateľstvom zakladali nové osady, ktoré pomenovali podľa patrocínia (zasvätenie kostola a sprostredkovane aj celej obce dajakému svätcovi) v obci postavených kostolov. V iných prípadoch sa nám zasa v názve obce nezachovalo vlastné meno svätca, ale iné všeobecné meno s náboženským významom. Vznikali teda situácie, keď sa v tesnej blízkosti osady, v ktorej názve pôvodný slovný motivant odzrkadľoval pohanský význam, nachádzala osada s názvom súvisiacim s kresťanskou tematikou. Doklady na takéto typy motivačne kontrastných náboženských názvov možno nájsť na celom území Slovenska. Na strednom Slovensku v turčianskom regióne možno porovnať napríklad motiváciu názvu stredovekej zaniknutej osady Modly, ktorá sa nachádzala pri meste Martin (názov vznikol zo slova modla „socha alebo iná kultová podoba pohanského boha“, HSSJ II, s. 323), s motiváciou prvej zmienky o meste Martin z roku 1264 v tvare Zenthmarton (VSO 2, s. 232), čiže Svätý Martin. V tomto meste sa nachádzal kostol, ktorý bol zasvätený svätému Martinovi, ochrancovi kresťanstva (Krajčovič – Žigo, 2006, s. 36). Podobné motivačné napätie utvárajú na juhozápadnom Slovensku aj názvy Šaľa a Veca na jednej a názov Diakovce na druhej strane. Osadný názov Veca pomenúval slovenskú usadlosť a vznikol zo slova veca (z praslovanského slova **věca*, to zo slovesa *větiti*; nárečovo obecať „obetovať, sľubovať“) a názov Šaľa súvisel so slovesom *šaliti* s významom „upadať do vytrženia spôsobeného kultovým tancom, čarami, prípadne

inými obradmi sprevádzanými spevom a výkrikmi.“ Oproti týmto motiváciám stojí motivácia názvu Diakovce (zo slova diak „pomocník pri kresťanských obradoch“; tamže).

3 Napätie kresťanstva a pohanstva v ojkonymii Záhoria

Pravdepodobne nejde o náhodu, že sa niekoľko osád s takouto kontrastnou motiváciou názvov nachádza aj na Záhorí, špecifickom historickom regióne v najzápadnejšej časti Slovenska, ktorý sa v minulosti pravdepodobne nachádzal v širšom centre Veľkej Moravy. Je však nutné zdôrazniť, že na rozdiel od predchádzajúcich príkladov pôvodný slovný motívant týchto názvov nepoukazuje na pohanstvo priamo, ale iba sprostredkovane, pretože ide o také osadné názvy, v ktorých sa zachoval etnický alebo iný motívant, ktorý predpokladá výskyt pohanských obyvateľov. Možno sa nazdávať, že pôvodní obyvatelia niektorých takýchto záhorských osád boli pravdepodobne pohania, z čoho by vyplývalo, že vo svojich obciach praktizovali rôzne rituály a obrady, ktoré vyplývali z ich zaužívaného svetozhľadiska. Takúto motivačne nepriamu napätú koexistenciu osadných názvov si možno všimnúť aj pri západoslovenských obciach Pečeňady (pri Piešťanoch) a Veľké Kostol'any (porovnaj Krajčovič – Žigo, 2006, s. 37). Názov obce Pečeňady sa prvýkrát spomína v roku 1216 villa Bissenorum (VSO. 2, s. 377) a názov bol motivovaný prítomnosťou turkického etnika Pečenehov, ktorí strážili brody cez rieky Váh a Dudváh (porovnaj Marek, 2006, s. 290 – 318). Susedná obec Veľké Kostol'any sa prvýkrát spomína v roku 1209 v tvare Costulan (VSO. 3, s. 245) a názov bol motivovaný zo slova kostol (to z praslovanského *kostelъ s pôvodným významom „veža“ vzniklo z latinského castellum, to zasa zo zdobneniny latinského castrum „tábor, hradište“³).

Na Záhorí neďaleko ústia rieky Myjava do Moravy bola v minulosti založená osada Sekule a pravdepodobne neskôr bola v jej tesnej blízkosti založená usadlosť, ktorej názov bol motivovaný zasvätením miestneho kostola Panne Márii. Prvýkrát sa zmienka o usadlosti uvádza až v roku 1402 v maďarskom tvare Bodogazzonfalua (VSO. 3, s. 17), čo by sa dalo rekonštruovať ako *Boldogasszony falva (maď. boldog asszony „blažená žena, Bohorodička“, MSS., s. 34, 60; maď. falva „dedina, obec“; porov. Varsik, 1984, s. 171). V ďalších historických zmienkach sa už oba názvy uvádzajú ako súčasť jedného zloženého názvu, pomenúvajúceho pravdepodobne už iba jednu osadu, v maďarskom a nemeckom variante (maďarský a nemecký doklad z roku 1455 je v tvare Zekel Bodoggazzonfalwa alio nomine Zekl Sandmarein (VSO. 3, s. 17), čiže asi *Sekulská Svätá Mária). Osadný názov Sekule bol motivovaný prítomnosťou turkického strážneho kmeňa Sikulov (latinsky siculus, maďarsky székely), ktorý, ako sme uvádzali už skôr, v službách starých Maďarov strážil pohraničné oblasti. Meno tejto etnickej skupiny pravdepodobne pochádza z etnonyma Eskil a išlo o etnikum, ktoré žilo v južnej časti ríše volžských Bulharov. Vo svojej pravlasti susedili so starými Maďarmi, ku ktorým sa neskôr ako „pomocné etni-

³ Podľa V. Macheka (2010, s. 281) pôvodný význam „veža“ nesúvisí s opevňovaním kostolov, bolo to dokonca cirkvou zakazované, ale so skutočnosťou, že pôvodne sa stavali kostoly ako súčasť vo vnútri hrádov.

kum“ pripojili na ťaženiach do stredodunajského priestoru, a neskôr ich starí Maďari využívali ako strážcov strategických miest a pohraničných oblastí (porov. Marek, 2006, s. 266 – 270). Pokresťančovanie dokazuje aj názov inej blízkej obce Moravský Svätý Ján (porovnaj Krajčovič – Žigo, 2006, s. 37; Bača, 2013, s. 172 – 173). Prvá zmienka o osade pochádza z roku 1449 v tvare Zenth János (VSO. 2, s. 271; Drahošová a kol., 1999, s. 19)⁴ a názov motivovalo zasvätenie obce jej patrónovi svätému Jánovi, respektíve narodeniu svätého Jána Krstiteľa (Judák – Poláčik, 2009, s. 331). Sikuli strážili územie pozdĺž celej hraničnej línie, vymedzenej riekou Morava, pravdepodobne až po hrad Devín. Na ich prítomnosť poukazujú aj iné názvy záhorských osád, ktorých viaceré motivanty síce priamo nesúvisia s pomenúvaním strážneho etnika, ale pôvodom maďarské názvy motivačne súvisiace najmä so strážnou funkciou či blízkosť osád, ktoré boli motivované patrocíniom a mali teda vplývať na potláčanie pohanstva, nepriamo dokazujú prítomnosť tohto etnika aj v týchto osadách. Prítomnosť turkického etnika Sikulov je pravdepodobne petrifikovaná aj v názve obce Kuklov, v ktorej blízkosti sa nachádza obec Borský Svätý Jur. Prvá zmienka o obci Kuklov pochádza pravdepodobne z roku 1271 v zdeformovanej forme Kylpirus, rovnako ako druhá zmienka z roku 1373 v tvare Kykrillen. Z tohto dôvodu sa doklady v minulosti stotožňovali s inou záhorskou obcou Kostolište (Kiripolec).⁵ Už B. Varsik (1984, s. 137) však stotožňuje zmienku o osade z roku 1373 s Kuklovom, pretože podľa neho Fejér nesprávne stotožnil zmienky a nesprávne lokalizoval trasu starej obchodnej cesty cez Kostolište, hoci prechádzala cez Kuklov. Priehľadnejšia zmienka o Kuklove je až z roku 1394 a doložená je v tvare Kyklew (VSO. 2, s. 117), z ktorého druhá časť isto súvisí s maďarským lövő „(luko)strelec“ (porov. nižšie osadné názvy Veľké Leváre a Malé Leváre). M. Marek (2006, s. 272) uvádza, že osadný názov Kuklov je odvodený z turkického apelatíva kükäläy „trň“. R. Krajčovič (2005, s. 131) odvodzuje názov obce Kuklov od turkotatárskeho kmeňa Kükülő, ktorého posádka vykonávala pohraničnú strážnu službu v blízkosti stanovišťa strážnej posádky Sikulov. Jej úlohou bolo dozerat' na priechod cesty cez rieku Myjava, smerujúcej k vyššie položenému brodu cez rieku Morava pri obci Brodské.⁶ Názov obce Borský Svätý Jur sa prvýkrát spomína v roku 1394 v tvare Zenthgyurgh (VSO 1, s. 183). Názov obce motivovalo patrocíniom kresťanskému mučeníkovi svätému Jurajovi, ktorému bol zasvätený kostol v obci. Okrem toho sa v blízkosti Kuklova nachádza aj mesto Šaštín, ktoré bolo už v stredoveku významným sídlom archidiakonátu. Medzi ďalšie obce, ktoré stoja prostredníctvom svojej pôvodnej motivácie v náboženskom kontraste, patria Lakšárska Nová Ves na jednej a Borský Peter a Borský Mikuláš na druhej strane. Obec Lakšárska Nová Ves sa spomína v roku 1392 v tvare Alaxar (VSO. 2, s. 133), no názov obce vznikol pravdepodobne až sekundárne z pôvodného vodného názvu Lakšár, ktorého tvar sa neskôr zmenil na súčasný odvodený tvar Lakšársky

⁴ Doklad z roku 1206 v tvare #Iuanustheluce# stotožnil F. V. Sasinek s Moravským Jánom, no V. Šmilauer (1932, s. 6) uvádza, že ide o dajakú neznámu Jánovu osadu (porov. CDSl. I, Nr. 139, 206).

⁵ Porovnaj Šmilauer, 1932, s. 7; Kršková, M. – Kršek, J. a kol., 2010, s. 19, 20.

⁶ Porovnať možno aj dva názvy mimo slovenského územia #Nagy – Küküllő# a #Kis – Küküllő# (VM. II). Názvy pomenúvajú dve rieky, ktoré pramenia neďaleko mesta Odorhei (maďarsky #Székelyudvarhely#; VM. II) v Transylvánii v Rumunsku severovýchodne od mesta Sibiu. Severne od tohto mesta sa nachádza aj mesto #Cetatea de Baltă# (maďarsky #Küküllő Vár#; VM. II); v minulosti celá táto oblasť pravdepodobne podliehala správe Uhorska.

potok. B. Varsik (1984, s. 172; 1990, s. 20) mu pripisuje sikulský pôvod a uvádza, že tento názov po sebe zanechali Maďari a pochádza z maďarského názvu Lápsár (maďarské láp „plytký močiar zarastený rastlinstvom“ + sár „blato, bahno“).⁷ M. Jozefovič (2012, s. 4) sa stotožňuje s výkladom názvu z maďarského adjektíva lakó „obytný“ a sár „blato“, R. Bača (2013, s. 161) zasa vychádza zo substantíva lak „sídlo“ a sár „blato“. V obidvoch posledných výkladoch by bol teda prvotný osadný názov a pomenúval by obyvateľov žijúcich v mokrej, močaristej oblasti. Názvy blízkych obcí Borský Mikuláš a Borský Peter (v minulosti samostatná osada, v súčasnosti miestna časť Borského Mikuláša) sa prvýkrát spomínajú v roku 1394 v tvare Zenthmiklos (VSO. 1, s. 183), respektíve v tvare Zenthpeter, altera Zenthpeter (VSO. 1, s. 184). Oba názvy motivovalo zasvätenie kostola v obci svätému Mikulášovi, respektíve svätému Petrovi, patrónom jednotlivých obcí. V južnej časti Záhoria možno nájsť na pomerne malom území rovnako viacero pravdepodobne motivačne nábožensky napätých názvov. V tesnej blízkosti sú tu obce Gajary, Veľké a Malé Leváre, Plavecký Štvrtok a Kostolište. Názov obce Gajary sa prvýkrát uvádza v roku 1373 v tvare Geiur, no na rekonštrukciu tvaru je oveľa priezračnejšia druhá zmienka z roku 1377 v tvaroch Gaywar, Eureghaz (VSO. I, s. 381). M. Marek (2006, s. 271) uvádza etymológiu V. Sedláka, ktorý názov odvodzuje zo slovensko-maďarského zloženého slova (slovanské gaj „háj, les“ a maďarské ör „strážca“, čiže „osada strážcov kráľovských lesov, možno Sikulov“). Podľa neho sú ostatné inojazyčné doklady len variantmi pôvodného názvu (maďarsky Eureghaz vzniklo z maďarského ör, örök a ház „dom“; Gaywar vzniklo zo slovenského gaj a nemeckého wart „strážca“, z tohto nemeckého variantu vznikol aj neskorší slovenský názov Gajary). B. Varsik (1984, s. 101, 102) predpokladá, že maďarský názov Öregház („Starý dom“) znamená dajakú starú pohraničnú budovu ešte z čias existencie konfína, pretože sa v Gajaroch a Suchohrade nachádzali dva staré prechody cez rieku Morava do Dolného Rakúska. Podľa neho je preto prirodzené, že sa tu nachádzala stará tridsiatková stanica a vyberalo sa tu mýto. Nemecký názov podľa neho pochádza z nemeckého osobného mena Geier („sup“) a nemecký variant názvu v tvare Gairing (Gayring) je dôkazom toho, že sa Gajary od 17. storočia stali trhovým miestom (nemecká koncovka -ring znamená „trh, trhové námestie“). Neskôr podľa neho nemecké obyvateľstvo z Gajár, ale aj z iných okolitých osád (Jakubov, Kostolište, Suchohrad) utieklo pred českými bratříkmi, ktorí si v chotárnej časti Posádka pri Gajaroch vybudovali svoju pevnosť, už v päťdesiatych – šesťdesiatych rokoch 15. storočia (porov. Marek, 2006, s. 102). Obce Malé a Veľké Leváre sa prvýkrát spomínajú v roku 1378 v tvaroch Kyslew a Noglew⁸ (VSO. 2, s. 221, VSO. 3, s. 246). Oba názvy súvisia s pobytom strážnych posádok v týchto osadách. R. Krajčovič (2005, s. 496) osadný názov odvodzuje od koreňa löv z maďarského slovesa lö „strielať“ a maďarského vár „hrad“ s významom „hrádok, hrad strelcov“. V takomto prípade bola staromaďarská vojenská posádka vybavená streleckou výzbrojou. Vzhľadom na historické doklady s maďarskou časťou názvu lew by sme mohli strážne posádky po-

⁷ Podobný tvar má aj historická zmienka o vodnom objekte na Žitnom ostrove v tvare #aquam Lapsaar# (RDSL. II, Nr. 1097).

⁸ Nemecký tvar názvu má rovnaký význam: Grosschützen „Veľké Strelce“; Vrabec, 2009, 22.

drobnejšie charakterizovať ako lukostrelcov (z maďarského lövő „(luko)strelec“; podobne ako osadný názov Kuklov). M. Marek (2006, s. 271) predpokladá, že sa na tomto hrade pravdepodobne vyskytovali strážne posádky Sikulov. Prvé časti názvu Veľké a Malé majú odlišovaciu funkciu, teda majú odlíšiť od seba dve osady s rovnako druhou časťou názvu. Názov osady Plavecký Štvrtok sa prvýkrát spomína v roku 1206 v tvaroch Chetur-tuchyel, Seturtuc (CDSl. I, Nr. 139, 206). Skoršie pomad'arčené a ponemčené zmienky neobsahovali atribút Plavecký. Existujú názory, podľa ktorých sa časť maďarského názvu Detrekő v doklade z roku 1773 v tvaroch Detrekő-Csötörtök, Zanckendorf, Stwertek (Majtán, 1998, s. 226) stotožňuje s významom „plavecký“,⁹ pravdepodobne pod vplyvom rovnakých tvarov v historických zápisoch osadných názvov Plavecký Mikuláš, Plavecký Peter a Plavecké Podhradie (Detrekő-S[an]cti-Nicolaj, Detrekő-Sz[ent]-Miklós; Detrekő-S[an]cti-Petri, Detrekő-Sz[ent]-Péter; Detrehkw; Majtán, 1998, s. 226; VSO. 2, s. 392). Časť názvu kő však má v tomto tvare isto význam „kameň“. Keďže sa slovom kameň v minulosti pomenúvali hrady (podobne napríklad historický názov Korlátkő), prvá časť názvu Detrekő bude zrejme privlastňovací tvar dajakého osobného mena prvého správcu alebo majiteľa hradu. Adjektívna časť názvu „Plavecký“ sa teda uvádza až v roku 1808, a to už v slovenskom tvare v zmienkach Plavecký Čštvrtek, Plavecký Sstvrtek (Majtán, 1998, s. 226).¹⁰ Názov Plavecký Štvrtok vznikol z adjektíva Plavecký a druhá časť názvu Štvrtok vznikla propriáciou¹¹ všeobecného mena štvrtok. Časť názvu plavecký vznikla pravdepodobne z etnického názvu Plavci (Polovci), a to z prídavného mena plavý. Etnonymum pomenúvalo turkotatársku skupinu, ktorá patrila k Bielym Kumánom, prišla do Uhorska pod vedením svojho panovníka Kuthena do Uhorska a uhorskí panovníci ich využívali ako strážcov pohraničných území. M. Marek (2006, s. 329 – 342) však prítomnosť Plavcov v súvislosti s osadami na Záhorí, ktoré majú v názve časť plavecký (Štvrtok, Mikuláš, Podhradie, Peter), priamo nespomína. Na motiváciu adjektíva plavecký sú však aj iné názory. Názov Plavec bol podľa Ľ. Šmelíka (1994, s. 126) motivovaný plavou farbou vápencového pohoria. Podľa R. Krajčoviča (1993, s. 11) je prívlastok Plavecký mladší a má funkciu odlišovať obec od iných obcí s názvom Štvrtok.¹² Názov Plavecký Štvrtok patrí do skupiny názvov osád motivovaných podľa dňa v týždni, v ktorom dostali osady výsadné právo organizovať trhy. J. Žudel (2010, s. 38) uvádza, že osady Plavecký Štvrtok a Sobotište mali už v polovici 13. storočia právo organizovať trhy, sú označené ako trhové miesta.

⁹ (<http://www.obecplaveckystvrtok.sk/o-obci/historia-obce>).

¹⁰ Neskorý výskyt adjektíva #plavecký# v názve však nemusí ešte vylučovať súvislosť s etnikom Plavcov, pretože mnohé názvy nadobúdali rôzne atribúty neskôr, hoci motivačne súviseli s historickým osídlením (napr. Uherské Hradište, Bača, 2013, s. 163).

¹¹ Zmena všeobecného mena na vlastné meno.

¹² Keby bolo adjektívum #plavecký# mladšie a malo odlišovaciu funkciu, možno predpokladať motiváciu tejto časti príslušnosťou k Plaveckému hradu a panstvu. No ani táto úvaha nám nevyrieši otázku pôvodnej motivácie názvu #Plavecký/-é# (hrad, panstvo). Okrem toho sa v blízkosti Plaveckého Štvrtka nachádza obec Záhorská Ves, predtým Uhorská Ves (v roku 1557 sa uvádza v tvare #Magyarffalw# „Maďarská dedina (osada, ves)“; VSO. 3, s. 331), ktorej pôvodný názov pravdepodobne dokazuje prítomnosť maďarských strážnych posádok.

Pokiaľ ide o blízku obec Kostolište, doklad z roku 1206 v tvare Lipolth, teda „Lipovec“, stotožnil so súčasným Kostolišťom V. Sedlák. Po príchode nemeckého etnika sa k pôvodnému názvu pridalo nemecké slovo Kirch a vznikol zložený názov Kirchlipolc, teda „Kostolný Lipovec“, z ktorého sa neskôr bežným zjednodušením výslovnosti v ľudovej reči utvoril a dodnes sa zachoval neúradný názov Kiripolec (Kršková, M. – Kršek, J. a kol., 2010, s. 17 – 18; porovnaj aj Šmilauer, 1932, s. 6).¹³ Podľa M. Mareka (2006, s. 101) sa na mieste súčasného Kostolišťa pôvodne nachádzala neskôr zaniknutá obec Lipovec a až v priebehu druhej polovice 14. storočia ju dosídlili nemeckí osadníci, ktorí si v nej postavili kostol, no autori monografie Kostolište – Kiripolec (2010, s. 19) predpokladajú, že kostol, vzhľadom na patrocínium svätého Martina, bol v obci už pred príchodom nemeckých osadníkov. Obec sa stala sídlom farnosti, do ktorej patrili viaceré okolité obce (Gajary, Jakubov a Malacky). Neskôr však farnosť zanikla a Kostolište prešlo pod malackú farnosť. Pôvodný názov obce bol teda nemecký a M. Marek (tamže) ho rovnako rekonštruuje z tvaru *Kirchlipovec, teda Kostolný Lipovec. B. Varsik (1984, s. 101) odvodzuje názov z nemeckých tvarov Kirchplatz, Kirchenplatz a uvádza, že v Kiripolci sa skutočne nachádzal starý kostol, ktorý bol postavený ešte v gotickom slohu. Súčasný názov Kostolište vznikol zo slova kostol a vznikol zrejme slovenským prekladom maďarského názvu Egyházhely (z maďarského egyház „kostol“; maďarské hely „miesto“), ktorý sa používal od roku 1913 do roku 1920 (porov. Majtán, 1998, s. 138), no mohlo sa vychádzať aj z časti pôvodnej motivácie. Keďže pôvodný názov obce priamo neobsahoval názov s kresťanskou symbolikou, možno pochybovať, že by patril k názvom takých osád, ktoré sa zakladali s cieľom vytvárať nátlak na blízke pohanské sídliská. Zaujímavé je však to, že v 13. storočí sa už v názve obce slovo kostol nachádza, čo s najväčšou pravdepodobnosťou bol pomerne silný kresťanský motivant a vzhľadom na to, že sa existencia tohto kostola v obci predpokladá už skôr, muselo ísť o výrazný identifikátor tejto obce. Z uvedenej úvahy vyplýva, že aj napriek uvedeným faktom nemožno úplne zavrhnúť myšlienku, že by názov obce Kostolište skutočne mohol pôvodne plniť aj christianizačnú funkciu.

4 Náboženská motivácia v terénnych názvoch Záhoria

Na Záhorí sú doložené aj iné názvy, ktoré síce nevznikli ako dôsledok napätého vzťahu kresťanstva a pohanstva, zato však prostredníctvom slovných motivantov v sebe zachovali kresťanskú či pohanskú symboliku. S kresťanskou motiváciou súvisí názov Za jazerom pri svätej Margite (starší názov Za jazerom u svätej Margaréty), hoci ide pravdepodobne o mladší názov, ktorý si však všímame preto, lebo sa v ňom zachoval motivačný odkaz na starší názov, súvisiaci s kresťanskou motiváciou. Názov pomenúva pole, ktoré sa nachádza v blízkosti najstaršieho veľkomoravského kostola na slovenskom území. Ide o Kostol svätej Margity Antiochijskej, ktorého vznik sa datuje približne do 9. storočia, prvá zmienka o ňom pochádza z roku 1392. Kostol bol pravdepodobne súčasťou veľkomorav-

¹³ Ako sme uviedli už skôr, v minulosti sa zdeformované zmienky o obci Kuklov z rokov 1271 a 1373 (#Kylpirus#, #Kykrillen#) stotožňovali s Kostolišťom (porovnaj Šmilauer, 1932, s. 7; Kršková, M. – Kršek, J. a kol., 2010, s. 19, 20).

ského hradiska Valy pri Mikulčiciach a podľa R. Baču (2013, s. 162) spájala obidva spomínané objekty historická komunikácia z obdobia Veľkej Moravy. Kostol je pomenovaný po svätej Margite z Antiochie, ktorú popravili za panovania cisára Diokleciána okolo roku 300 n. l. Starobylosť tohto územia potvrdzuje aj starší názov tejto chotárnej časti v tvare Hrúdy (vznikol zo slova hrúd „vyvýšenina v teréne, návršie, piesočnatý pahorok v mokrej, močaristej alebo zaplavovanej nížine“). Takéto terénne tvary boli veľmi výhodné pre vznik starovekých sídlisk (porovnaj Janšák, 1986). S pohanskou motiváciou zasa súvisí niekoľko ľudových výkladov názvov záhorských obcí. Keďže však ľudová etymológia názvov vychodí často z obyčajnej analógie a asociácie s podobnými slovami v slovnej zásobe a v mnohých prípadoch nemá odborné jazykovedné či historické podložie, treba ju vnímať len ako staré jazykové bohatstvo ľudového prostredia, nie ako erudované hypotézy. Spomedzi takýchto ľudových výkladov možno spomenúť napríklad výklad názvu obce Čáry, ktorý sa spomína v roku 1392 v tvare Cher (KrČr., 2006). Tento ľudový výklad názvu obce siaha až do predkresťanského obdobia, pretože ľudia jeho motiváciu stotožňujú s menom ženskej podoby ducha čarov Čary. S pohanskou motiváciou súvisí aj ľudový výklad osadného názvu neďalekej obce Letničie, no aj názvov obcí Radimov a Radošovce. Názov obce Letničie sa prvýkrát spomína v roku 1452 (porov. Dvořák a spol., 2004, s. 52) a neskôr v roku 1532 v tvare Lethnyche (VSO. 2, s. 146). V. Petrovič (Drahošová a kol., 2002, s. 11; Petrovič, 1996, č. 6, s. 7) uvádza, že prvé zmienky o Letničí sú ešte staršie, už z rokov 1392 a 1394, no keďže majú iný tvar ako dodnes zachovaný názov, a teda majú aj inú motiváciu (Lachfalva, Kachfalva), ich analýzou sa nezaoberáme. Podľa ľudovej etymológie názov súvisí s predkresťanským obdobím a vznikol z osobného mena Letnica „duch leta“. Nedá sa však vylúčiť ani možnosť, že osadný názov súvisí s dodržiavaním starších pohanských tradícií (azda z názvu sviatku Letnice „svätodušné sviatky, Turíce“; HSSJ. II, s. 211, z praslovanského &asterisk;letъ, Machek, 2010, s. 328). Oba osadné názvy Radošovce a Radimov súvisia podľa ľudovej etymológie v kronike obce Čáry s osobným menom Radhost' „duch, ktorý ochraňoval hostí“ (KrČr., 2006). Naostatok možno spomenúť ešte zopár názvov, ktoré sa síce neviažu na Záhorie, pretože pomenúvajú objekty, nachádzajúce sa na myjavsko-vrbovských kopaniciach, ale niektoré výklady ich motivácie sú veľmi zaujímavé a pravdepodobne rovnako súvisia s kresťanskou či pohanskou motiváciou.

Kresťanská náboženská tradícia sa zachovala v názve Svacenický jarok, ktorý pomenúva potok pri Vrbovcich (názov azda súvisí so slovom svätenica, nárečovo svacenicu pravdepodobne s významom „svätená voda“ (porov. Kálal, K. – Kálal, M., 1923, s. 660), toto slovo vzniklo z nárečového svacit, svaceny „svätiť, svätený“). Názov Nekrstenský jarok pomenúva ľavý prítok rieky Teplica, ktorá sa vlieva do rieky Myjava. Podľa ľudovej povesti (Hromádka, 1994, s. 69, 70) tu matka, obyvateľka Vrbovíc, znásilnená Turkami, utopila a zakopala svojho nechceného nemanželského syna hneď po pôrode, preto ani nebol pokrstený (z prídavného mena ne(po)krstený (nárečovo nekrštený), to zo slovesa (ne)krstiť, nepokrstiť „nevykonať náboženský obrad krstu, ktorým sa dieťa prijíma medzi kresťanov“). M. Májek (1980) uvádza, že názov pravdepodobne motivovala skutočnosť, že pri toku v minulosti vlastnili pôdu ľudia bez vierovyznania – nekrstení. Z hľadiska úvahy

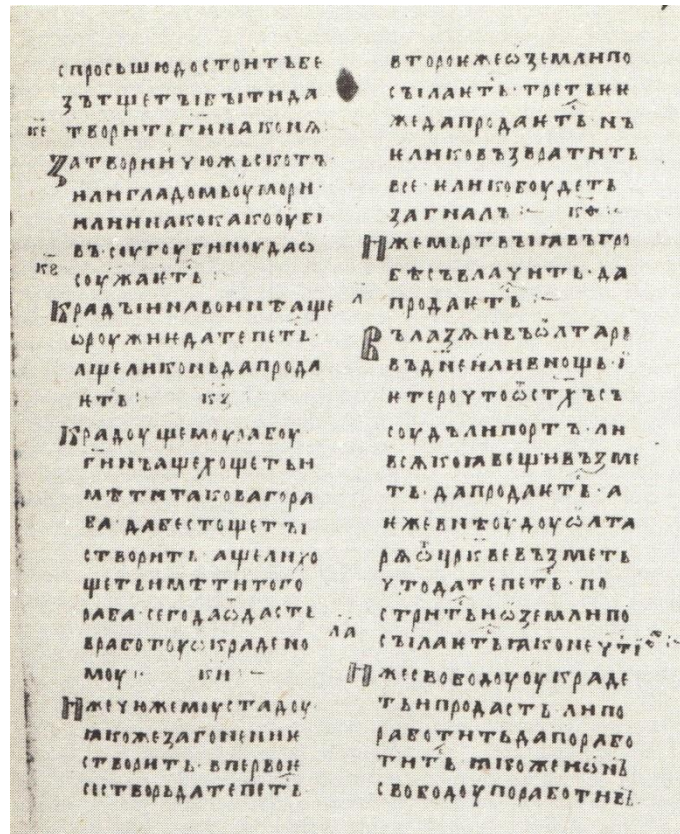
o pohanskej motivácii tohto názvu nemožno nespomenúť, že potok pramení pri Vesnom vrchu južne od Vrboviac. Názov vrchu by mohol súvisieť s osobným menom Vesna, ktorým sa pomenúvala slovanská bohyňa života a jari, ktorá zaháňala bohyňu zimy a smrti Morenu. Názov Žalostiná pomenúva vrch v Bielych Karpatoch v katastri Vrboviac severozápadne od obce. Podľa J. Hromádku (1994, s. 68) vznikol názov z osobného mena Žala, Žalena, Žalostina, čo je iné pomenovanie slovanskej bohyne Moreny, ale na názov vrchu sa vzťahuje aj povest' o matke, ktorá v týchto miestach zakliala dcéru a potom za ňou žalostila (s. 74).

5 Záver

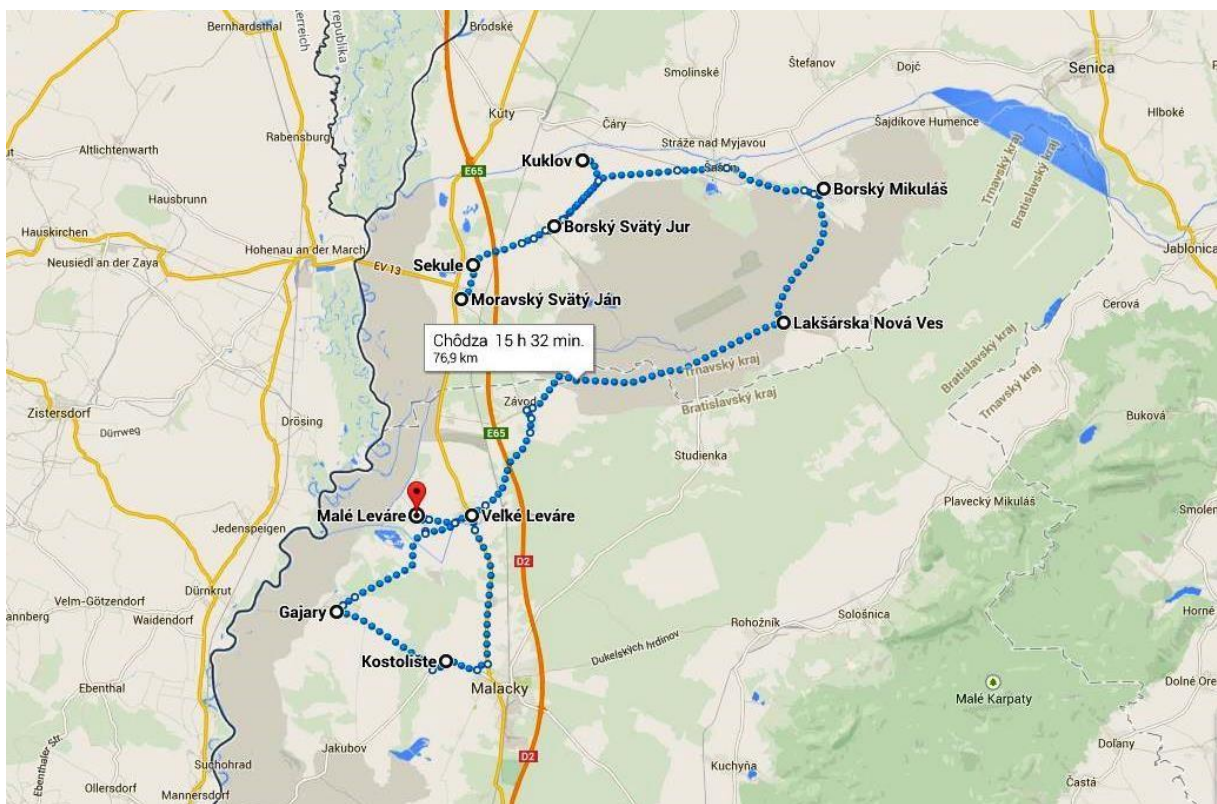
O posilnení spoločenskej pozície kresťanstva či o uznaní kresťanstva ako oficiálneho náboženstva starých Slovákov možno v predveľkomoravskom období hovoriť v čase, keď Pribina, posledný knieža Nitrianskeho kniežatstva, nechal v Nitre okolo roku 828 postaviť kostol, ktorý mu posvätil salzburský arcibiskup Adalrák.¹⁴ Podnes sa však naisto nedá povedať, či Pribina bol už v tom čase kresťan, alebo nechal kresťanský kostol postaviť pre svoju bavorskú manželku, s najväčšou pravdepodobnosťou kresťanku. Približne v tom istom čase (831) kresťanstvo prijal aj knieža susedného Moravského kniežatstva. Nemožno však predpokladať, že by kresťanstvo začali hneď vyznávať aj obyvatelia obidvoch kniežatstiev podľa vzoru svojich panovníkov či šľachty. Vzťah k viere predkov, pohanstvu, bol taký silný, že kresťanstvo začalo v populácii obidvoch kniežatstiev či neskoršej Veľkej Moravy prevažovať nad pohanstvom vďaka činnosti rôznych misií a predpokladanej podpore kniežat až po výmene generácií. Možno si všimnúť, že v toponymii Záhoria sa podnes zachovalo dostatok príkladov, ktoré priamo či nepriamo vyjadrujú motivačné napätie medzi staršími názvami pohanských osád a mladšími názvami motivovanými kresťanskou tematikou. Pritom sa ukazuje, že za pohanské osady sa v minulosti nepokladali len tie, kde Slovania či starí Slováci vykonávali kultovú obradovú činnosť, ale aj také osady, ktoré od 10. storočia zakladali nové etnické skupiny v dôsledku príchodu nekresťanských staromaďarských a im spríbuznených kmeňov. Cirkev sa usilovala v bezprostrednej blízkosti takýchto sídel stavať kostoly, vedľa ktorých vznikali nové, kresťanské osady. V nich cirkev istotne vyvíjala prostredníctvom kňazov či misionárov činnosť, ktorá mala vyvažovať, rešpektíve eliminovať staré pohanské kultové činnosti v konkrétnom mikroregióne a takisto mala pôsobiť na obrátenie aj svojím pôvodom neslovanských či neslovenských pohanov na kresťanov.

Z hľadiska motivácie možno hovoriť o pomerne napätej koexistencii týchto dvoch typov osád, čo sa napokon odzrkadlilo aj v ich názvoch. Analyzovaný onymický materiál zároveň ukazuje, že ako napätý sa vnímal vzťah medzi týmito dvoma skupinami osadných názvov asi do 13. – 14. storočia. V tomto období už malo kresťanstvo v slovenskej či uhorskej stredovekej spoločnosti silnú pozíciu, a preto ani nové názvy, ktoré mali odlíšiť osadu kresťanov od osady pohanov, už nevznikali.

¹⁴ Porov. spis O obrátení Bavorov a Korutáncov (Libellus de Conversio Bagoariorum et Carantanorum) približne z roku 871 (Stanislav, 1967, s. 22).

Obrázok 1: Ukážka z civilného zákonníka Zakon sudnyj l'udem (Pauliny, 1983, s. 39).

Obrázok 2: Mapka záhorských obcí s napätou pohansko-kresťanskou motivačnou koexistenciou (zdroj: Mapy Google).

Literatúra

1. Bača, Róbert. 2013. Príspevok k toponymii Záhoria z hľadiska archeologického a historicko-lingvistického. In *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied* 53. Nitra : Archeologický ústav SAV. ISSN 0560-2793.
2. CDSI. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus 1.* (805 – 1235; 1971; 472 s. + 32 s. prílohy), 2. (1235 – 1260; 1971; 640 s. + 32 s. príloha). Ed. R. Marsina. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
3. Drahošová Viera a kol. 1999. *Moravský Svätý Ján : 1449 – 1999.* Skalica : Záhorské múzeum Skalica.
4. Drahošová, Viera a kol. 2002. *Letničie.* Skalica : Obecný úrad Letničie v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici. ISBN 80-85446-40-5.
5. HSSJ. *Historický slovník slovenského jazyka.* Zv. 1. (A – J; 1991; 536 s.), 2. (K – N; 1992; 616 s.), 5. (R – Š; 2000; 692 s.), 6. (T – V; 2005; 700 s.). Ed. M. Majtán. Bratislava : Veda.
6. Hromádka, Ján. 1994. *Vrbovce 1394 – 1994. Od histórie k súčasnosti. Publikácia k šestoročnici obce Vrbovce.* Vrbovce : Obecný úrad Vrbovce.
7. Chaloupecký, Václav. 1923. *Staré Slovensko.* Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského.
8. Janšák, Štefan. 1986. *Brány do dávnehoku.* Bratislava : TATRAN.
9. Judák, Viliam – Poláčik, Štefan. 2009. *Katalóg patrocínií na Slovensku.* Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK v Bratislave. ISBN 978-80-969787-3-1.
10. Kálal, Karol – Kálal, Miroslav. 1923. *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí (slovensko-český diferenciálny).* Banská Bystrica : vydané vlastným nákladom.
11. Kol. autorov. 2004. *Pod osmanskou hrozbou. Osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči v roku 1526 s prihliadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína.* Edícia: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Ed. P. Dvořák. Bratislava : Literárne informačné centrum. ISBN 80-88878-90-X.
12. KrČr. *Kronika obce Čáry.* Čáry, 2006. Rukopis.
13. Krajčovič, Rudolf. 1993. Názvy záhorských miest a obcí. In *Záhorie*, roč. 2, č. 1.
14. Krajčovič, Rudolf. 2005. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest.* Bratislava : Literárne a informačné centrum. ISBN 80-88878-99-3.
15. Krajčovič, Rudolf – Žigo, Pavol. 2006. *Dejiny spisovnej slovenčiny.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK. ISBN 80-223-2158-3.
16. Kršková, Mária – Kršek Jozef a kol. 2010. *Kostolište – Kiripolec.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 978-80-100191-2-0.
17. Májek, Milan. 1980. *Výklad názvov tokov slovenskej časti povodia Moravy.* Rukopis. 1980.
18. Majtán, Milan. 1998. *Názvy obcí Slovenskej republiky : Vývin v rokoch 1773 – 1997.* Bratislava : Veda. ISBN 80-224-0530-2.
19. Marek, Miloš. 2006. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku.* Martin : Matica slovenská. ISBN 80-7090-822-X.
20. Múcska, Vincent. 2000. *Kronika anonymného notára kráľa Bela.* Budmerice : Vydavateľstvo Rak. ISBN 80-85501-17-1.
21. Pauliny, Eugen. 1983. *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť.* Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
22. RDSI. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus 1.* (1301 – 1314; 1980; 654 s.), 2. (1315 – 1323; 1987; 636 s.). Ed. V. Sedlák. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
23. Segeš, Vladimír a kol. 2006. *Knihy kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov.* 3. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. ISBN 80-10-01091-X.

24. Stanislav, Ján. 1967. *Dejiny slovenského jazyka. Zv. 3. Texty*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
25. Šmelík, Ľudovít. 1994. Poznámky k antroponymii Záhoria. In *Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. Zborník referátov z 11. slovenskej onomastickej konferencie (Nitra, 19. – 20. máj 1994)*. Zost. E. Krošláková. Bratislava – Nitra : Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Katedra slovenského jazyka Vysokiej školy pedagogickej v Nitre. ISBN 80-88738-68-7.
26. Šmilauer, Vladimír. 1932. *Vodopis starého Slovenska*. Praha – Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy.
27. Špiesz, Anton. 2006. *Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu*. Bratislava : Perfekt. ISBN 80-8046-322-0.
28. Varsik, Branislav. 1984. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava : Veda.
29. Varsik, Branislav. 1990. *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Mad'armi v 10. – 12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov*. Bratislava : Veda. ISBN 80-224-0163-3.
30. VM II *Die zweite militärische Vermessung. Kartenprofilen des Königreich Ungarn und Banat von Temes (1806 – 1869)*. A második katonai felmérés. Budapest : Arcanum, 2005 (tzv. II. vojenské mapovanie; DVD vydanie).
31. Vrablec, Peter. 2009. Najstaršia písomná zmienka o Veľkých Levároch (1378) a príchod habánov do Veľkých Levár. In *Dejiny našej dediny Veľké Leváre*. Veľké Leváre : Obecný úrad Veľké Leváre. ISBN 978-80-970214-9-8.
32. VSO. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 1. (A – J, 1977, 528 s.), 2. (K – R, 1977, 520 s.), 3. (S – Z, 1978, 536 s.). Ed. M. Kropilák. Bratislava : Veda.
33. Závodný, Andrej. 2012. *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied. ISBN 978-80-8082-561-4.
34. Závodný, Andrej. 2015. Prekrývanie prvkov pohanstva v staršej ojkonymii západného Slovenska. In *19. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. ISBN 978-80-224-1426-5.
35. Žudel, Juraj. 2010. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. ISBN 978-80-224-1079-3.

Internetové zdroje

36. *Obec Plavecký Štvrtok*. Dostupné na: (<http://www.obecplaveckystvrtok.sk/o-obci/historia-obce>).
37. *Mapy google*. Dostupné na: (<https://www.google.sk/maps/preview>).

Kontakt

PaedDr. Andrej Závodný, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Priemyselná 4, P. O. BOX 9, 918 43 Trnava
andrej.zavodny@truni.sk